

MOTIVI ČOVJEKOVIH POSTUPANJA PREMA ŽIVOM SVIJETU.

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3
10000 ZAGREB
e-mail: icifric@ffzg.hr

Sažetak

Autor analizira rezultate empirijskog istraživanja o motivima čovjekove brige i postupanja prema živom svijetu. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku (N=492; 2005) na pet fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U obradi su korištene tehnike univarijatne, bivarijatne i multivarijatne statistike (komponentna analiza pod GK kriterijem i analiza varijance).

Motivi čovjekove brige i postupanja prema živom svijetu konkretizirana je preko četiri relacije: etičnost (dužnost), utilitarnost (korist), emotivnost (osjećaj) i situacionost (okolnost). Kao motiv brige za živi svijet 87,2% ispitanika preferira etičku dužnost, 43,7% emotivnost, 35,0% situacionost a 8,9% utilitarnost.

Korelacijska analiza između motiva čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama s jedne strane i faktora utvrđenih na instrumentima «odgovornost za život», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje» s druge strane, pokazala je sljedeće: etički odnos prema životinjama i biljkama relativno su skloniji prihvatiti ispitanici koji više prihvaćaju «odgovornost za sav život» i «poštovanje prirode»; utilitarnom kao i situacionom odnosu (korist) relativno su skloniji ispitanici koji više prihvaćaju «odgovornost samo za ljudski život» i «antropocentrizam»; emotivnom su skloniji ispitanici koji više prihvaćaju «poštovanje života», «ekocentrizam» i alternativnu religioznost.

Analiza varijance utvrdila je statistički značajne razlike između skupina ispitanika samo na dvije točnije s obzirom na spol i pripadnost fakultetu (korisnost) i političku orijentaciju (emotivnost).

Ključne riječi: biocentrizam, čovjekova briga za živi svijet, etičnost prema životinjama, utilitarizam, vjerovanje, životna zajednica

I. UVODNO

Moderni čovjek i društvo ne bi preživjeli bez primjene znanosti i tehnike, ali jednako tako ni bez susvijeta¹. Povećanje tehničkog svijeta odražava se kao konfliktni odnos čovječanstva prema prirodi. Otvoreno je pitanje kako će živjeti glede dugoročnih posljedica u prirodi i društvu koje pritom nastaju. Primjerice, da li će čovječanstvo moći mirnim putem riješiti energetski problem? Čovjekova nebriga za okoliš i neposredno okružujuću prirodu povijesno se više puta pokazala kao katas-

¹ Rad je napisan u sklopu projekta «Modernizacija i identitet hrvatskog društva. Sociokulturne integracije i razvoj» (130-1301180-0915).

trofa za neka društva. Za to se navode povijesni primjeri propadanja (Diamond, 2006), ali i sustavna upozorenja o posljedicama kvantitativnog rasta za suvremeno društvo (Meadows/Randers/Meadows, 2006). Na prijelazu tisućljeća i početkom ovoga stoljeća više je nego jasna prijetnja nastala zbog sudara rastuće dinamike razvoja i ograničenja resursa našeg «svemirskog broda». Postalo je očito da ekonomskim ili tehničkim inovacijama (rješenjima) nije moguće dugoročno riješiti suvremeno konfliktno pitanje «borbe za prirodu» (Scheffran/Vogt /Hrsg/, 1998), odnosno problem socijalnoekološke krize kao novog «društvenog prirodnog odnosa» (Görg, 1999), nego nadu pružaju «ekološka ekonomija (Common/Stagl, 2005), ali i etički odnos prema prirodi i okolišu (Auer, 1984; Rolston, H., 1988; Desjardins, 1993; Armstrong/Botzler, 1993; Zimmerman et al, 2005).

Etički i praktički diskurs o pravima prirode i životinjskim pravima označava oblik ljudske senzibilnosti u uvjetima otuđenosti čovjeka i tehničke civilizacije od prirode u vrijeme postmodernih teorijskih i spiritualnih tendencija. Senzibilnost prema životu je odgovor na širenje moći tehničkog svijeta, globalnih institucija i projekata čovjekove budućnosti uključujući i globalni ekološki menadžment (Clark, 1989; Schellnhuber, 1998; Görg/Brand /Hrsg/, 2002). Ona indicira čovjekovu antropološku potrebu za *povratkom prirodi* i u *prirodu*, u područje čovjeku prirodnog – neposrednosti, osjećaja, estetike i «nove duhovnosti». Čovjeku je potrebna afirmacija *ethosa* i *pathosa* u sekularnom i religijskom kontekstu. Zato neki ističu tezu «ne samo razum, nego i srce» (Boff, 2000:123), da nema svjetskog mira bez svjetskog etosa (Küng, 1992) ili onu o jedinstvenoj stvarnosti theosa, kozmosa i anthroposa (Panikkar, 1996). Etos ne ugrožava ulogu racija, nego se stavlja njemu uz bok, tragajući za novim interpretativnim jedinstvom čovjeka i prirode koje bi morali razvijati s prihvaćanjem normativnog značenja života kao simbola «jedinstva prirode».

«Povratak prirodi» nije korak u prošlost, nego korak u skladan život čovjeka s prirodom na sadašnjem i budućem stupnju razvoja sa novim znanstvenim i tehnološkim mogućnostima. Povratak u prirodu znači novu interpretaciju čovjekove borbe «za prirodu» (Scheffran/Vogt /Hrsg/, 1998) i «zbog prirode» Flitner/Görg/Heins /Hrsg/, 1998; Renner, 1994), ponajprije u kontekstu postizanja svjetskog mira. Prvi korak je svijest o prirodi – biotičkoj ekumeni, kao svijesti o životu a ne o «stvari», «objektu» izvan čovjeka ili «resursu» samo za čovjeka.

Glede toga, teorijska kritika antropocentrizma danas je razumna i potrebna jer simbolizira odnos čovjeka i prirode, ali je još važnija promjena civilizacijske prakse post/modernog doba. U tom smislu reagiranje *ekofilozofije* (Birnbacher /Hrsg/, 1997) odnosno *dubinske ekologije* (Devall, B./Session, G., 1985; Naess, 1989; Katz, E./Light, A./Rothenberg, D., 2000; Markus, 2006) i *ekofeminizma* (Radford Reuther, 1992; Geiger, 2006) kao zahtjevi za promjenu odnosa prema živom svijetu, sasvim su razumljivi.

II. TEORIJSKI I METODOLOŠKI PRISTUP

2.1. Motivi čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama

Čovjek se različito odnosi prema drugom čovjeku ili skupini sa specifičnim obilježjima – rasnoj, etničkoj, vjerskoj, klasnoj itd., pa tako i prema životinjama i biljkama kao jedinkama, ali i kao vrstama. Pitanje je, dakle, što su sve motivi² čovjekovih postupaka. Osobno ili kolektivno iskustvo ima važnu ulogu u formiranju stavova – odnosa prema drugima. Prema «drugima», drugačijima od nas, također nastaju *društvene predrasude* (Supek, 1973), dakle unaprijed formirana stajališta o drugima bez potrebe za racionalnom argumentacijom ili osobnom provjerom stavova o ispravnosti apriornih stavova. Predrasude mogu biti pozitivne i negativne, iako se kod predrasuda najčešće misli na negativne predrasude, tj. na loše mišljenje o drugima. U osobnom smislu, jedni su nam draži, prema drugima smo indiferentni, neke ne želimo u svojoj blizini a neke gotovo mrzimo. Može se postaviti čitava paleta konkretnih indicija za predrasude. Sve je to posljedica socijalizacije pojedinca, ali i sustava vrednota unutar društva, odnosno neke kulture.

Neovisno o predrasadama, prema svojoj socijalnoj skupini kao i prema drugima nastaju odnosi manje ili veće bliskosti ili distanciranja koja mogu biti posljedica iskustva u odnosima s njima. Distanciranje može imati i pozitivnu funkciju jer pridonosi učvršćivanju socijalnog identiteta. O odnosima «socijalne distance», postoje brojna empirijska istraživanja u svijetu, pa i kod nas (primjerice, Valković, 1998:500-5001; Čulig, 2005; Radin, 2005:189-190). Predrasude i oblici socijalne distance odnose se na društvo u cjelini kao i na socijalne skupine – dakle samo na obilježja skupina ljudskih bića kao što su religijska, etnička, nacionalna, rasna, ili ideologijska (komunisti, fašisti itd.) ali također i na neka obilježja koja se oblikuju kao identitarna za neke podskupine (homoseksualci, lezbijke, transvestiti, kriminalci). Objekt i sadržaj socijalne distance se tijekom kulturnih promjena mijenja, pa se uključuju nove skupine ili podskupine. Biotehnološko doba će možda donijeti nove skupine kao eugenici, kiborzi i slično. Dominantna skupina određuje objekt a sustav konvencionalnih vrijednosti definira sadržajnu stranu distance.

U kontekstu teze o pravu prirode i pravima životinja, može se pojam «socijalne distance» proširiti i na životinje. U tom slučaju radi se o *biotičkoj distanci*, karakterističnoj ne samo za pojedince ili skupine nego i kulturu. Ovdje nije riječ o odnosu prema različitim socijalnim skupinama (kao kod socijalne distance) unutar iste ljudske vrste (*homo sapiensa*), nego o odnosu *homo sapiensa* prema ne-ljudskim bićima. Zato biotičku distancu treba, analogije radi, uvjetno shvatiti kao socijalna distanca, tj. više u smislu *specizma*. Prema životinjama također postoje kulturne predrasude a imaju različito porijeklo – u religiji, kulturi, načinu života itd. Neke životinjske vrste su nam simpatične (primjerice, majmuni) iako važe kao opasni (primjerice tigrovi, lavovi jer nas podsjećaju na kućnu mačku) a neke opet nepo-

---

² A pod riječju motiv čovjekova postupanja ne misli se samo u psihološkom smislu, nego naprosto na razloge koji čovjeka potiču na određeno ponašanje prema živom svijetu.

željne. Neke bismo najradije eliminirali iz životinjskog carstva (primjerice, zmija), najmanje iz naše blizine, a neke imaju važno simboličko značenje u religijskim ritualima ili socijalnom statusu. O tome svjedoče znanstvena istraživanja kao i svete knjige. Neke životinje volimo zato što su naše, domaće, a druge su tuđe i nepoželjne. Socijalizacijom se prenose kulturno preuzeti ili iskustveno formirani stavovi prema drugima, pa tako i prema životinjama i biljkama. I ne samo to. Čovjek je pripisivao ljudske osobine životinjama što se naziva *antropomorfizam*, a životinjske osobine ljudima što se naziva *zoomorfizam* (Visković, 1996:34-39).

I u životinjskom svijetu postoje odnosi prijateljstva i netrpeljivosti (primjerice, pas i mačka), ali obično se ne kaže da se radi o socijalnoj distanci, nego urođenom neprijateljstvu. Vjerojatno je i to posljedica njihove zajedničke individualne nesocijaliziranosti, jer brojni primjeri pokazuju da pas i mačka mogu zajedno živjeti u nekom kućanstvu. Nešto slično, iako u blažem obliku, čovjek je iskustveno formirao stavove o biljkama i biljnim vrstama. Neke su, pogotovo one jestive (primjerice, žitarice) poželjne, a neke nepoželjne. Sve bilje što je čovjek sam kultivirao ili su se udomaćili na nekom prostoru već pola tisućljeća i imaju status *neofita* (Eser, 1999), postalo je dio svakodnevnog života i smatra se da su poželjne, a sve ostalo je «divlje», nepoznato pa često nepoželjno - kod trava nazvano «korov». Nazive pojedinih biljaka u ovoj najbrojnijoj skupini bilja, tj. korovima znaju botaničari, ali ne i obični poljoprivrednici ili urođenici. Tako Claude Lévi-Straus citira A. Krausea: «Među biljkama i životinjama Indijanac daje posebno ime samo korisnim ili štetnim vrstama; ostale su neodređeno klasificirane kao ptice, korov, itd.» (Lévi-Stross, 1966:35.36). Takva praksa poznata je i u našem seljačkom društvu. Utjecaj korisnosti i čulnosti u iskustvu zadovoljavanja čovjekovih potreba odrazili su se i na odnos prema biljkama putem imena biljaka.

Čovjekov odnos (tj. odnos društva kulture ili neke kulturne tradicije) prema životinjama i biljkama može se analizirati iz različitih kutova: emotivni, estetski, ekonomski, pravni, moralni, što bi zahtijevalo znatno više prostora i sustavnosti. Načelan odnos pojedinca nije uvijek sukladan s njegovim ponašanjem u konkretnim situacijama – kako prema ljudima tako i prema ne-ljudskim vrstama. Često se deklarativno prihvaća pozitivan stav prema nekoj vrsti, ali se u praksi ne prakticira. (Kao što će, primjerice, neki bjel/ac/kinja reći da nema ništa protiv ljudi druge boje kože ali će radije komunicirati – prijateljevati, sklopiti brak itd., s bjel/cem/kinjom, tako će se neki odnositi i prema životinjama. U načelu nemaju ništa protiv, primjerice, pasa, ali ne žele psa u kući. Naravno ovim samo signiramo sličnost mehanizma odbijanja ili prihvaćanja a ne tvrdimo da postoji rasizam prema životinjama. Postoji primjereniji termin a to je *speciesizam*, koji potječe od engleskog psihologa Richarda Rydera.

Kao što je koncipirano u prethodnom odjeljku o «pravu» vrsta na život, tako je i ovdje postavljeno pitanje načelnog odnosa prema pojedinim aspektima. Zato nisu bili diferencirani u posebno izrađenim instrumentima u istraživanju. U ispitivanju percepcije osnovnog «motiva» (poticaja) čovjekovu brigu i postupanje, objekt per-

cepcije nisu bile samo životinje nego je proširen i na biljke. Nije riječ o čovjekovom odnosu prema životu jedinke, nego o odnosu shvaćenom kao čovjekovoj brizi za život životinjskih i biljnih vrsta i postupanju prema njima.

U istraživanju je odnos (briga) prema životinjskim i biljnim vrstama konkretiziran (definiran) preko četiri relacije u kojima čovjek nalazi uporište poticaju za brigu o životinjama i biljkama, koje su ujedno i načela za čovjekovo ponašanje: *etičnost, utilitarnost* (korist), *emotivnost* i *situacija* (okolnosti).

1. *Etičnost* implicira čovjekovu dužnost da vodi brigu o biljkama i životinjama. Dužnost je načelo čovjekova odgovornog ponašanja kao slobodnog bića, što znači da je etičnost postupaka prema životinjama i biljkama u ispunjavanju dužnosti da vodi brigu o njima. (1) Dužnost proizlazi iz čovjekove pozicionalnosti po kojoj je čovjek vrijednost po sebi i baš zato ima dužnost voditi brigu o životu susvijeta; ili pak s obzirom na problem etičkog pristupa rješavanju ekološke krize, po kojemu (ponajprije radi sebe samoga) ima etičku dužnost voditi brigu o svom susvijetu koji je sve više ugrožen čemu je i sam pridonio. A životinje i biljke su njegov susvijet. (2) Dužnost proizlazi iz respekta života kao takvoga kojega nije sam stvorio, zbog intrinzične i normativne vrijednosti života. Bez obzira na sekularnu ili teološku poziciju, etičnost u postupanju je shvaćena kao čovjekova dužnost da vodi brigu o susvijetu. Budući da čovjek izaziva trpnju prirode (ili dijelova prirode), trpeća priroda ima pravo prema čovjeku, jer čovjek ima dužnost prema prirodi.

Čovjekovi postupci iz dužnosti neovisni su o očekivanjima učinka ili posljedicama postupaka, pa etika dužnosti pripada *etici načela*.

2. *Utilitarnost* (korisnost) – čovjekova korist je ključni motiv za brigu o biljkama i životinjama. Primjerice, P. Singer i drugi, na tradiciji klasika utilitarizma Jeremy Bentham (1748-1832) i John Stuart Mill (1806-1873) koji sadrži inspiracije antičke filozofije (Forschner, 1998). Bez motiva potrebitosti u čovjekovom životu, čovjek se vjerojatno razvojno (kulturno) ne bi pomakao dalje od paleolita. Iako je utilitarnost znatno širi pojam, ovdje je interpretirana kao korist, tj. da je motiv čovjekova postupanja prema susvijetu korist koju od njih može imati. O njima se, dakle, treba brinuti toliko-koliko ima koristi, pa se u etičkom smislu radi o utilitarnoj poziciji egoističnog antropocentrika. Briga o životinjama i biljkama recipročna je očekivanju koristi. Što je veća korist veća je vjerojatnost da će o njima više skrbiti. Čovjek očekuje postizanje samo svojih ciljeva i ostvarivanje interesa ili samo svoje zajednice (društva), a ne «životne zajednice» u cjelini.

Za etičko postupanje bitne su posljedice koje proizlaze iz postupaka, odnosno očekivanje koristi, pa se ovdje radi o *posljedičnoj etici*. U ovoj poziciji jasno je da je živi svijet prirodni izvor (resurs) čovjeku na raspolaganju od kojega može imati razne koristi i to (a) dok su živi (domestikacija životinja – rad, zabava, ugled, ukras; održanje biološke ravnoteže), ali i (b) kad su mrtvi (hrana, građevni materijal).

3. *Emotivnost* kao motiv čovjekova postupanja prema biljkama i životinjama pretpostavlja da one kod čovjeka izazivaju određena stanja emocija (ljubav, sućut), estetike (ljepota), potrebe društvenosti (zabava, igra), osobnih asocijacija (uspomene)

ili stanovite identifikacije (čovjek bira psa sličnog sebi) i da iz tih razloga ljudi brinu o biljkama i životinjama. Čovjek se na neki način identificira s njima i njihovim stanjem i stvara u sebi potrebu za emotivnom reakcijom u brizi za njihovu dobrobit. Čovjek projicira svoje stanje na vanjsko biće pa ono što njemu želi, zapravo želi sebi. Moral «sućuti» možda nije objektivno-moralno «pravi» ali je subjektivno «pravi» (Kösters, 1993:32). Emotivnim razlozima postupanja čovjek priznaje biljkama i životinjama inherentnu vrijednost, postojanje sličnog osjećaja koje ima on sam. Naravno, različite vrste životinja ili biljaka izazivaju različite osjećaje (neke su umiljate i lijepe, druge ružne i opasne itd.) pa se može očekivati i različita reakcija glede brige o njima³.

Emotivno postupanje je češće prema jedinkama nego cijeloj vrsti. To je posebno vidljivo kod kućnih ljubimaca ili biljaka koje su čovjeku u blizini ili ih je sam uzgojio. Prema svom ljubimcu (konju, psu, mački itd.) imamo više osjećaja (ljubavi ili sućuti) i razumijevanja nego prema ostalim jedinkama iste životinjske vrste.

Emotivnost kao motiv odnosa prema životinjama postoji u *patocentričnoj* etici (visoke životinje) ali i *biocentričnoj* etici (sve žive vrste).

4. *Situacija* – različite okolnosti uvjetuju i opravdavaju čovjekov različit odnos prema biljkama i životinjama. (U nekom društvu ili sredini odnos prema njima najčešće je uobičajen i konstantan, ali individualni postupci variraju)⁴. To ne znači da će se u jednakoj situaciji čovjek uvijek ponašati na isti način, kao što bi reagirala životinja. Čovjeka obilježava «otvorenost prema svijetu» (Max Scheler), on ima «situacionu slobodu» od svakog slučaja (Gehlen, 1986:70) i može osobne manjkave uvjete pretvoriti u egzistencijalne šanse (Gehlen, 2005:32), unatoč tome što je «grabljiva životinja» (Plessner, 1981:387). Sukladno stajalištu situacije ili okolnosti, prema životinjama i biljkama čovjek postupa i različito, ovisno o (trenutku) situaciji u kakvoj se (a) nalaze životinje ili biljke ili u kakvoj se situaciji (b) nalazi čovjek da bi zadovoljio svoje potrebe. Za ogrjev ili građevni materijal, za posljednji počinak (drveni lijes), za hranu, u umjetnosti i zabavi itd. u kulturnoj povijesti čovjek je koristio živi (biljni i životinjski) svijet oko sebe (Visković, 1996; Visković, 2001) i u religijskom smislu. Ovisno o potrebi, čovjek (društvo, kultura) «žrtvuje» dijelove životinjskog i biljnog svijeta. To «žrtvovanje» danas tendencijski prelazi granice održivosti (obnovljivosti) živoga svijeta – ne radi čovjekovih egzistencijalnih, nego sekundarnih potreba.

---

³ Ponekad je ljubav prema kućnim ljubimcima tolika da ih pokapaju s dužnim poštovanjem, pa i na posebnom groblju, a s druge strane ih pojedinci, pa čak i sudac, hladnokrvno ubijaju. Za sada je Rijeka jedini grad u Hrvatskoj koji ima groblje za kućne ljubimce.

⁴ Primjerice, grad Greenwich u američkoj saveznoj državi Connecticut iznajmio je tvrtku koja uznemirava i rastjeruje guske (dolaze iz Kanade) zbog stvaranja izmeta na gradskim plažama i travnjacima. Suprotno tome, u Washingtonu je otvoren luksuzni hotel s pet zvjezdica za životinje (kućne ljubimce); (Jutarnji list, 19. VII. 2006), a na Tajlandu radio-postaja kojoj DJ-i imitiraju pseći lavež i puštaju muziku da se psi oraspolože.

Živi svijet – biotička ekumena, jedan je od uvjeta čovjekova života kao pojedinca i vrste, ali istodobno treba čovjekovu «pomoć». U načelu susvijet ne treba čovjekovu pomoć. Može opstati i bez čovjeka, ali mu je pomoć potrebna jer ga čovjek ugrožava. O živom svijetu, posebice onom prirodnom – kao vrstama ili jedinkama – brinemo u situaciji kada ih fizički štitimo (od vlastitog uništavanja), pružamo pravnu zaštitu ili brinemo o ekološkim uvjetima u kojima žive.

2. 2. Metodološka napomena

Ciljevi rada: 1. prikazati rezultate empirijskog istraživanja percepcije «motiva» čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama – susvijetu; 2. prikazati odnos između percepcije «motiva» čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama i mišljenja o: «odgovornosti za život», «biocentrizmu», «socijalnoekološkim orijentacijama» i «vjerovanju».

Istraživački problem. Odnos čovjeka prema biljkama i životinjama bila je okvirna tema istraživanja, u kojemu se pokušalo odgovoriti na pitanje koji su *motivi* čovjekove brige i postupanja prema životinjama i biljkama?

Hipoteze rada. U radu je postavljeno nekoliko hipoteza. Prvom hipotezom (H1) pretpostavljeno je da u postupanju prema životinjama i biljkama najveći postotak ispitanika preferira «motiv» etičke dužnosti, a znatno manji postotak preferira «korist», «emocije» ili «situaciju». Ovako postavljena hipoteza temelji se na našem uvjerenju da se radi o relativno mladim ispitanicima koji su kao takvi možda više «idealisti» a manje materijalistički usmjereni, te da im je vjerojatno prethodna edukacija omogućila neke spoznaje o vrijednosti susvijeta i potrebi njegova očuvanja.

Druga hipoteza (H2) odnosila se na korelacije varijabli s faktorskim strukturama četiriju drugih instrumenata a kojom se tvrdilo da se razlikuju korelacije varijabli «motiva» i faktora tih instrumenata. U sklop te hipoteze postavljeno je više konkretnih hipoteza. Za svaku korelacijsku analizu postavljena je hipoteza koja je u tekstu analizirana i komentirana. To se odnosi na četiri sklopa problema: «odgovornost za život», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje», čija je faktorska struktura prethodno utvrđena. Sa faktorima tih instrumenata korelirane su varijable o «motivima» čovjekova postupanja. To znači da se statistički provjeravalo i analiziralo ukupno četiri konkretne hipoteze (s obzirom na četiri obilježja: «odgovornost», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje» i «motive» čovjekova postupanja prema biljkama i životinjama). Hipoteze su označene kao H2a – H2d i navedene u pripadajućim pododjeljcima članka u kojima se analiziraju korelacijski odnosi spomenutih obilježja.

Trećom hipotezom (H3) tvrdilo se da postoje značajne razlike u sklonosti prema motivima s obzirom na obilježja ispitanika.

Instrumenti. Istraživanje o motivima odnosi se samo na jedan aspekt iz anketnog upitnika sa (38 pitanja; 192 varijable) s kojim su prikupljeni podaci o različitim biotičkim pitanjima i njihovim aspektima. Za istraživanje «motiva» postupanja pre-

ma životinjama i biljkama (živom svijetu – susvijetu) nije korišten poseban provjeren instrument, nego su postavljene četiri tvrdnje koje reprezentiraju značenje četiriju teorijskih pristupa. Postoje slična istraživanja koja istražuju različite aspekte odnosa (estetski, etički, ekonomski ekosistemski, osobni) prema ugroženim vrstama (Brackney/McAndrew, 2001:19).

Primijenjeni su također i zasebni instrumenti za ispitivanje četiri problema: «odgovornost za život» sa 8 varijabli, «biocentrizam» sa 14 varijabli (11 je ušlo u faktorsku analizu), «socijalnoekološke orijentacije» sa 12 varijabli i «vjerovanje» sa 20 varijabli (16 ušlo u faktorsku analizu)⁵.

Uzorak i provedba istraživanja. Istraživanje je provedeno 2005. godine (travanj-svibanj) u sklopu projekta «Modernizacija i identitet hrvatskog društva» metodom ankete na prigodnom uzorku od (planiranih 500 ispitanika) ukupno 492 ispitanika prve i završne godine studija na pet fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Realizirani uzorak: 60,9% ispitanika s prve i 39,1% sa završne godine studija; 44,3% studentica i 55,7% studenata; po fakultetima: Fakultet strojarstva i brodogradnje – 28,0% (prva 57,3%, završna 42,7%), Filozofski – 27,8% (prva 56,9%, završna 43,1%), Katolički bogoslovni – 19,9% (prva 68,4%, završna 31,6%), Medicinski – 13,2% (prva 50,8%, završna 49,2%), Prirodoslovno-matematički – 11,0% (prva 79,6%, završna 20,4%).

Statistička obrada. Primijenjene su tehnike univarijatne (postoci) i bivarijatne (korelacije – Pearson). Korelirane su tvrdnje o motivima i faktori prethodno utvrđeni na drugim instrumentima o pitanjima «odgovornost za život», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje». Podatke je obradio Krunoslav Nikodem.

III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Sadržaj istraživanja je proširen i na percepciju *motiva čovjekove brige i postupanja* prema svim živim bićima - biotičkoj ekumeni, pa su objekt percepcije tih motiva bile ne samo životinjske vrste, nego i biljne. Jedino nije obuhvaćena percepcija ekosustava. Tako formuliran perceptivni objekt indirektno predstavlja svojevrsni indikator odnosa prema prirodnom i kulturnom okolišu, preciznije prema njegovoj organskoj komponenti – živom sustavu. Naime, u biocentričnoj bioetičkoj poziciji radi se o odnosu prema svim živim bićima (vidi shemu u: Cifrić, 2005:205) premda se u bioetičkom diskursu kao reprezentant «ostalih», «neljudskih» («non-human being») obično podrazumijevaju životinjske vrste. Argument za ovakvo proširenje «moralnog objekta» proizlazi (1) iz potrebe načelnog razlikovanja pa i konfrontacije *antropocentrične bioetičke* i *biocentrične bioetičke* orijentacije (Cifrić, 2005:212) i (2) iz činjenice da je u današnjim uvjetima globalne socijalnoekološke krize ugrožena ne samo cijela biotička ekumena a naročito neki njezini dijelovi, nego i *antropobiotička* ekumena (Cifrić, 2006a).

---

⁵ Rezultati dobiveni primjenom ovih instrumenata već su objavljeni i na njihov izvor bit će upozoreno u nastavku članka

Kao u prethodnom slučaju percepcije «prava vrsta» na život, tako i u ovom slučaju *motiva* nije rađen poseban instrument, nego su postavljene četiri tvrdnje o četiri moguća «motiva» (razloga) čovjekova postupanja prema živim bićima: «etičnost» - da je čovjek kao slobodno, moralno biće dužan voditi brigu o susvijetu; «utilitarnost» (korisnost) – da su postupci ovisni o posljedici (korist) koju čovjek od njih ima; «emotivnost» - koja pretpostavlja da kod čovjeka stvaraju različite emocije koje čovjeka potiču na njihovu zaštitu ili pak «situacija» (prigodnost) – individualne i povijesne okolnosti u kojima se nalazi čovjek i njegov susvijet. Navedeni su samo neki «motivi» a svaki od «motiva» može biti predmet operacionalizacije i zasebnog istraživanja, jer su «motivi» sadržajno kompleksni. Primjerice, što se sve može podrazumijevati pod «korist»? Materijalnu korist za društvo (zajednicu) ili pojedinca; korist u održavanju prirodnog balansa u nekom ekosustavu – lokalnom ili globalnom, itd. Ili, primjerice, «emotivnost». O kakvoj emotivnosti i kojim emocijama se radi? Da li je u pitanju uгода koju životinje izazivaju pri susretu s njima, njihova estetičnost - ljepota po sebi ili stanje životinje (bolest ili ozlijeđenost životinje) ili biljke (koja vene zbog suše) koje izaziva sućut, itd.? To su samo neki poticaji za razrade instrumentarija za svaki «motiv».

Tablica 1 - Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu.

TVRDNJE	Ne slaže se 1+2	Neodlučan 3	Slaže se 4+5
1	2	3	4
1. Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	3,6	8,9	87,2
2. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko koliko od njih ima <i>koristi</i>	76,2	14,8	8,9
3. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	22,5	33,9	43,7
4. Prema životu životinja i biljaka čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	34,5	30,5	35,0

Slijedom postavljene hipoteze (H1) o većoj preferenciji motiva čovjekove brige za susvijet iz etičke dužnosti a manjoj emotivnosti ili situacije ili korisnosti, može se tada općenito reći da su očekivanja ispunjena, tj. da je ova hipoteza potvrđena. Naime, najveći postotak ispitanika «slaže se» (87,2%) da je čovjekova dužnost voditi brigu o životu životinja i biljaka. Manje od 50% ispitanika slaže se s tvrdnjama da čovjek prema susvijetu treba postupati emotivno (43,7%) ili uvjetovano situacijom (35,0%), a najmanje ispitanika (8,9%) «slaže se» s tvrdnjom da bi čovjekovi postupci trebali biti motivirani korišću. Osobito su, dakle, zanimljivi podaci koji pokazuju postojanje *motivacijskog kontraplana* – izrazito suprotnih poticaja brizi o susvijetu: etičke dužnosti i koristi (utilitarnog). Podaci pokazuju (t. 1) da je naročito istaknuta ljudska dužnost bez obzira bila ona motivirana religijski ili sekularno.

No, treba reći i to da je u dvije tvrdnje (t. 3 i t. 4) relativno visok postotak ispitanika (30,5-33,9%) koji izražavaju nesigurnost u svom opredjeljenju kod percepcije «emotivnosti» ili «situacije», što na neki način ukazuje na nedovoljnu prisutnost i socijalnog «bioetičkog duha» i njegove insuficijentnosti u sustavu društvenih vrednota. Tomu mogu biti različiti uzroci: pomanjkanje orijentacijskih znanja u sustavu edukacije, raspoloživi sustav poželjnih vrednota, stilovi življenja itd.

Rezultati četiriju varijabli (tablica 1) korelirani su s rezultatima faktorskih analize o pitanjima: «odgovornost za život», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje». Korelacijske analize rađene su u svrhu provjere H2 kao opće hipoteze o korelacijama varijabli i faktora (vidi: Metodološka napomena). Računate su korelacije faktora sa svakom varijablom (tvrđnjom), pa su za potrebe analize rezultata (u sklopu H2) postavljene četiri konkretne hipoteze (H2a – H2d).

3. 1. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu i odgovornost za život

Budući da smo u tvrdnjama naveli različite «motive» čovjekova odnosa prema životinjskom i biljnom svijetu – čovjekovom susvijetu, postavili smo pitanje u kakvom je odnosu čovjekova odgovornost za život⁶ i percepcija četiriju motiva čovjekova postupanja sa njegovim susvijetom. Osjećaj odgovornosti za život «svega živog svijeta» drugačije se odražava na čovjekovu brigu za njegov susvijet, nego osjećaj odgovornosti «samo za čovjekov» život.

Prethodno su utvrđena dva faktora na instrumentu «odgovornost za život» - *odgovornost samo za ljudski život* i *odgovornost za sav život* (Cifrić, 2005:207). Korelacijska analiza odgovorila je na postavljenu hipotezu – H2a da postoji pozitivna korelacija između faktora «odgovornost samo za ljudski život» (antropocentrična odgovornost) i onih (varijabli) motiva čovjekova postupanja, odnosno brige za susvijet koji mu donosi korist; negativna korelacija postoji s (varijablama) motivima čovjekovog postupanja iz etičkih ili emotivnih razloga. Suprotno tome, očekivala se pozitivna korelacija između faktora «odgovornost za sav život» (biocentrična odgovornost) i etičkih i emotivnih pobuda čovjekove brige o svojem susvijetu.

Rezultati pokazuju da ispitanici skloni antropocentričnoj odgovornosti značajno su skloni postupati prema susvijetu iz motiva koristi (.332) ili ovisno o prilikama, odnosno situaciji (.196), a istodobno su neskloni postupati po načelu etičke dužnosti (-.140), dok je kod ispitanika sklonih biocentričnoj odgovornosti sasvim obrnut slučaj. Oni su značajno skloni brinuti za čovjekov susvijet iz etičkih pobuda – dužnosti (.136) a neskloni motivima koristi (-.120) ili situaciji (-.115).

---

⁶ Frekvencije i struktura faktora navedeni su na stranicama 206 i 207 u autorovu članku «Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život». Socijalna ekologija, 14(3):195-215, 2005.

Tablica 2. Korelacije faktora «odgovornost za život» i varijabli o motivima čovjekova postupanja

TVRDNJE	Odgovornost samo za ljudski život (antropocentrična)	Odgovornost za sav život (biocentrična)
1. Čovjekova je <i>etička dužnost</i> brinuti o životu životinja i biljaka	-.140**	.136**
2. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko-koliko ima od njih <i>koristi</i>	.332**	-.120*
3. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	.020	.110*
4. Prema životu životinja i biljaka čovjek se treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	.196**	-.115*

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

3. 2. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu i biocentričnost

Kakav je odnos između ovih četiriju «motiva» čovjekova postupanja i dimenzija «odnosa prema životu» - biocentrizam⁷. Polazeći od rezultata (tablica 1) postavljena je hipoteza (H2b) o pozitivnoj povezanosti između poštovanja života s jedne, i etičkim i osjećajima kao motivima postupanja prema svom živom svijetu (životinjama i biljkama) s druge strane. Istodobno su motivi «koristi» ili «situacija» negativno korelirani sa faktorom «poštovanje života» (F1).

U statističkoj korelacijskoj analizi (između pojedinih tvrdnji i faktora «odnosa prema životu») utvrđene su značajne povezanosti četiriju tvrdnji, ali samo s prvim faktorom «poštovanje života» (F1), dok na ostala dva faktora «autonomija prirode» (F2) i «zaštita života» (F3) nisu utvrđene značajne korelacije. Od utvrđenih korelacija na prvom faktoru (F1) dvije su pozitivne i dvije negativne (tablica 3).

Ispitanici skloni «poštovanju života» (F1) u pravilu su skloniji prihvatiti stajalište da čovjek prema živim bićima treba postupati «etično» (.143) i «emotivno» (.265), nego ispitanici skloni «autonomiji prirode» (F2) i «zaštiti života» (F3). Istodobno su neskloni stajalištu da prema živim bićima čovjek treba postupati iz «koristoljublja» (-.320) ili kako bi nalogala neka «situacija» (-.163). Ove korelacijske veze ukazuju na to: (a) da kod ispitanika (vjerojatno nesvjesno) postoji sklonost dvjema etikama: etici dužnosti i patocentričnoj etici. «Poštovanje života» za njih znači bilo etično postupanje, bilo postupanje iz emotivnih razloga; (b) da «poštovanje života» isključuje etiku koristi (utilitarizam) kao i pragmatizam određen situacijom (etički relativizam).

⁷ Frekvencije i struktura faktora biocentrizma navedeni su u autorovu članku «Odnos prema životu». Socijalna ekologija 15(1-2):43-79, 2006. na str. 54 i 56. O pojmu «biocentrizam» vidi, primjerice, u «Encyclopedia of Bioethics» str. 759-762; N. Visković: «Stablo i čovjek», str. 812; T. Matulić: «Vodič kroz bioetiku II». Str. 23-50.

Tablica 3. Korelacije faktora biocentrizma i varijabli «motiva čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama»

TVRDNJE	Poštovanje života	Autonomija prirode	Zaštita života
1. Čovjekova je <i>etička dužnost</i> voditi brigu o životu životinja i biljaka	.143*	-.082	.045
2. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko-koliko ima od njih <i>koristi</i>	-.320*	.049	-.041
3. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba <i>emotivno</i> postupati	.265*	.031	.062
4. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba odnositi ovisno o <i>situaciji</i>	-.163*	-.021	-.007

* $p < 0,01$

Korelacijske veze otkrivaju još nešto i to veoma značajno, što zaslužuje buduću istraživačku pozornost. Radi se o prvoj tvrdnji koja kaže da je čovjekova «etička dužnost» voditi brigu o životu biljaka i životinja. To je jedno od ključnih pitanja biocentrične etike. Je li to uistinu čovjekova «dužnost»? Zar se taj svijet ne «brine» (skrbi) sam o sebi? Jednako tako pitanje se odnosi i na treću tvrdnju («emotivnost»). Pitanje je, kakvu strategiju odnosa prema živom svijetu društvo treba oblikovati, polazeći od perspektive emocionalnosti prema njemu? Bolje rečeno, može li čovjek svoje razvojne perspektive glede biotičke ekumene graditi na emocionalnom odnosu prema susvijetu (životinjama i biljkama), bilo da se polazi od teoretskog pristupa prirodne evolucije, bilo od kulturne evolucije. U oba slučaja evolucija se zbiva preko selekcije: jednom prirodne, u kojoj je čovjek kao *noosferno biće* na vrhu evolucijske piramide pa može utjecati na prirodnu selekciju. Priroda se na taj način kao cjelina brine o sebi bez moraliziranja; a u drugom slučaju kulturne selekcije, u kojoj čovjek svoj svijet kulture gradi «na» i «u» prirodi kao pretpostavci i utječe na sve ostale žive oblike prirodnoga svijeta, čovjek stvara novo u prirodi – koloniju (antropobiotičku ekumenu). Čovjekove odluke su slobodne, a donosi ih na temelju racionalne spoznaje ali i spoznaje na temelju osjetila i osjećaja - dodir, vid, sluh, intuicija, pa može kombinirati etičke i emotivne motive u svom djelovanju. Čovjekov utjecaj na susvijet moralno obvezuje njegove postupke.

Na ostala dva faktora (F2 i F3) nije utvrđena značajna korelacija sa tvrdnjom o čovjekovoj etičkoj dužnosti prema živom svijetu pa pretpostavljamo da ispitanici koji su skloni «autonomiji prirode» (F2) i «zaštiti života» (F3) podjednako zastupaju mišljenja o «etičkoj» dužnosti glede brige o živom svijetu.

3. 3. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu i socijalnoekološke orijentacije

Za potrebu korelacijske analize postavljena je opća hipoteza – H2c: postoji povezanost između faktora socijalnoekološke orijentacije i brige za čovjekov susvijet⁸. Konkretno: očekuje se pozitivna korelacija između faktora antropocentrizma i čovjekova postupanja koje je više motivirano koristi koju čovjek ima od svojega susvijeta (što je zapravo u prirodi antropocentrizma); očekuje se također pozitivna korelacija između ekocentrizma i emotivno motivirane brige za susvijet. O pitanju percepcije «prava na život životinjskih vrsta» (još neobjavljeni rad) utvrđena pozitivna korelacija «tehnocentrizma» i «borbe vrsta za život», pretpostavili smo niske korelacije između tehnocentrizma i brige za susvijet, osim možda sa varijablom čovjekove koristi od susvijeta.

Analiza je pokazala da su antropocentrično orijentirani ispitanici značajno skloni brinuti za susvijet toliko-koliko od njega imaju koristi (.350) dakle racionalno, ili ovisno o danim situacijama (.144) što može značiti sporadičnu brigu, ali i ovisno o čovjekovim interesima ili potrebama toga trenutka. Za ekocentrično orijentirane ispitanike briga o susvijetu značajno je više motivirana osobnim osjećajem za živi svijet (.254). Oni su znatno više senzibilizirani za prirodu od ispitanika drugih dviju orijentacija i ne postupaju vođeni samo *ratiom* nego i *sentiom*. Tehnocentrično orijentirani ispitanici ne pokazuju naročitu sklonost za neki od «motiva», osim (gotovo beznačajnu) sklonosti prema motivu reciprociteta (koliko-toliko), dakle korist od susvijeta (0,93, $p < 0,05$). Glede postavljene hipoteze može se reći da je ona generalno potvrđena.

Tablica 4. Korelacije faktora socijalnoekoloških orijentacija i varijabli «motiva» postupanja prema živom svijetu

TVRDNJE	Antropocentri- zam	Ekocentri- zam	Tehnocentri- zam
1. Čovjekova je etička dužnost voditi brigu o životu životinja i biljaka	-.001	.070	-.060
2. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko-koliko od njih ima koristi	.350**	-.067	.093*
3. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupati	-.044	.254**	-.057
4. Prema životu životinja i biljaka čovjek se treba odnositi ovisno o danoj situaciji	.144**	-.076	.025

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

⁸ Frekvencije i strukturu faktora socijalnoekoloških orijentacija vidi u autorovu članku «Odnos prema životu» u Socijalna ekologija, 15(1-2), 2006, na str. 63 i 64.

3. 4. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu i vjerovanje

Prethodno je već spomenut razlog zašto je «vjerovanje»⁹ uzeto kao element u korelacijskoj analizi percepcije prava vrsta na život. Slično je i ovdje kada je riječ o čovjekovoj brizi za njegov susvijet jer čovjekovi postupci mogu biti također religiozno uvjetovani. Za kršćansku religioznost odgovor može biti relativno predvidiv s obzirom na teološko (odnosno biblijsko) tumačenje čovjekova obilježja kao *imago Dei* (Post 1,26, 27) i relacije spram susvijeta (Post 1,28-1,30; 2,15). Međutim, pitanje je kako se odnose neki drugi oblici vjerovanje, odnosno nove duhovnosti. (Ovdje pod «oblicima nove duhovnosti» mislimo na vjerovanja nastala pod utjecajem osobne samokreacije religije). Zato smo pretpostavili (H2d) da će faktor «kršćansko vjerovanje» biti pozitivno koreliran sa tvrdnjom o etičkoj dužnosti, a drugi faktori (kozmička ireligija i praznovjerje)¹⁰ s emotivnim razlozima kao motivima čovjekova postupanja prema biljkama i životinjama.

Tablica 5. Korelacije faktora vjerovanja i varijabli motiva postupanja prema životinjama i biljkama

TVRDNJE	Kršćansko vjerovanje	Praznovjerje-nadnaravno	Kozmička ireligija	Praznovjerje-stereotipi
1. Čovjekova je etička dužnost voditi brigu o životu životinja i biljaka	.089*	.046	.004	-.033
2. Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko-koliko od njih ima koristi	.087	-.094*	.038	.086
3. Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupati	-.095*	.084	.107*	.106*
4. Prema životu životinja i biljaka čovjek se treba odnositi ovisno o danoj situaciji	-.074	-.070	.060	-.016

* $p < 0,05$

U korelacijskoj analizi četiri faktora vjerovanja i četiri varijable (motiva) čovjekove brige za njegov susvijet dobiveno je nekoliko statistički značajnih korelacija, sve samo na razini značajnosti $p < 0,05$ sa veoma malim koeficijentima korelacija (tablica 5). Korelacije su veoma male, gotovo beznačajne, pa samo djelomično indiciraju neke (potencijalne) povezanosti između vjerovanja i «motiva» čovjekova odnosa prema biljkama i životinjama. Indikacije pokazuju da su ispitanici relativno

⁹ Distribucije frekvencija i faktore vjerovanja vidi u članku K. Nikodem: «Genetički inženjering i nova duhovnost». Socijalna ekologija, 14(3), 2005.

¹⁰ O pojmu «kozmička ireligija» vidi u člancima: autorov članak «Odgovornost za život u kontekstu bioetičkih pitanja». Socijalna ekologija, 14(4):2005. u bilješki na str. 306 i članku K. Nikodema «Genetički inženjering i nova duhovnost». Socijalna ekologija, 14(3):2005, na str. 183.

skloni faktoru «kršćansko vjerovanje», istodobno skloniji etičkoj dužnosti u brizi za susvijet (.089). To ne iznenađuje s obzirom na kršćansko vjerovanje i tumačenje čovjekove uloge u (prirodi, okolišu) susvijetu: «Jahve, Bog uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva» (Post 2,15). Također u razumijevanju stiha (Post 1,28) može se nazrijeti da je čovjek odgovoran za svijet koji mu je u takvoj interpretaciji povjeren i da prema njemu ima neke etičke dužnosti. Emotivne motive brige za susvijet relativno više prihvaćaju ispitanici skloni faktoru «kozmička ireligija» (.107) i «praznovjerje - stereotipi» (.106). Osnova za ovakvu indikaciju pozitivne korelacije mogla bi biti nova senzibilnost (duhovnost) koja se oblikuje pod utjecajem takvih vjerovanja (postojanje bića superiorne inteligencije koja su stvorila svemir, horoskop kao točno predviđanje budućnosti itd.).

Glede postavljene hipoteze može se reći, da se (dobiveni faktori) «vjerovanje» nije pokazalo dovoljno diskriminacijskim glede čovjekove brige (motiva) postupanja prema susvijetu (životinjama i biljkama). Utvrđene korelacije su veoma male, a statističke značajnosti korelacija utvrđene samo na razini $p < 0,05$. Nešto više upućuju faktori «kozmička ireligija» i «praznovjerje-stereotipi» na dobar hipotetički trag o poželjnom emotivnom odnosu prema susvijetu.

3. 5. Zaključno o motivima čovjekova postupanja

Provjera pojedinih hipoteza i analiza rezultata omogućava nam tablično prikazati i sažeto opisati rezultate percepcije «motiva» čovjekova postupanja prema životinjama i biljkama (tablica 6).

Korelacije varijabli o *motivima* čovjekova postupanja i faktora drugih instrumenata pokazale su sljedeće:

- tvrdnji «čovjekova je *etička dužnost* voditi brigu o životu biljaka i životinja» (t. 1) relativno su skloniji oni ispitanici koji su inače više skloni prihvatiti faktore: «odgovornost za sav život» i «poštovanje života».
- tvrdnji da «za život biljaka i životinja čovjek treba brinuti toliko-koliko od njih ima *koristi*» (t. 2) relativno su skloniji ispitanici koji su više skloni prihvatiti faktore: «odgovornost samo za ljudski život» i «antropocentrizam».
- tvrdnji «prema životu životinja i biljaka čovjek se treba *emotivno* postupati» (t. 3) relativno su skloniji ispitanici inače više skloni prihvatiti faktore: «poštovanje života», «ekocentrizam» i (na razini $p < 0,05$) «kozmička ireligija» i «praznovjerje-stereotipi».
- tvrdnji da se «prema životu životinja i biljaka čovjek treba odnositi ovisno o danoj *situaciji*» (t. 4) relativno su skloniji ispitanici inače skloni prihvatiti faktore: «odgovornost samo za ljudski život» i «antropocentrizam».

Tablica 6. Pregled pozitivnih korelacija tvrdnji o «motivima» sa faktorima na instrumentima i «odgovornost za život», «biocentrizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje»

TVRDNJE	Odgovornost za život	Biocentrizam	Socijalno-ekološke orijentacije	Vjerovanje
1. Čovjekova etička dužnost	Za sav život	Poštovanje života		
2. Čovjek brine toliko-koliko ima koristi	Samo za ljudski život		Antropocentrizam	
3. Čovjek treba emotivno postupati	Za sav život (p<0,05)	Poštovanje života	Ekocentrizam	Kozm. ireligija; Prazn-stereotipi (p<0,05)
4. Briga ovisi o danoj situaciji	Samo za ljudski život		Antropocentrizam	

3. 6. Motivi postupanja prema živom svijetu s obzirom na sociodemografska obilježja

Provjeravajući treću (H3) hipotezu kojom se tvrdilo da postoje značajne razlike u percepciji motiva čovjekova postupanja prema živom svijetu s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika, primijenjena je analiza varijance. Analiza je utvrdila postojanje značajnih razlika samo na obilježju spol, političke orijentacije i pripadnost fakultetu, dok na ostalim obilježjima (procjena imovnog stanja obitelji, mjesto najduljeg stanovanja i godina studija) nisu utvrđene razlike.

Tablica 7. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu s obzirom na spol

SPOL	N=492	KOLIKO KORISTI (t. 2); F=8,267
MUŠKI	274	8.267
ŽENSKI	218	1.963
Statistički značajne razlike među skupinama uz p<0,01		M>Ž

Značajne razlike su utvrđene samo na dvije od četiri tvrdnje: «Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko, koliko od njih ima koristi» (t.2) i «Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupati» (t.3). Na ostale dvije tvrdnje, onoj o «etičkoj dužnosti» i «situacionosti» nisu utvrđene značajne razlike što znači da obilježja ispitanika u pravilu podjednako utječu na percepciju ispitanika.

Tablica 8. Motivi postupanja prema živom svijetu s obzirom na političke orijentacije

POLITIČKE ORIJENTACIJE	N=492	EMOTIVNO (t. 3); F=4.304
LIJEVO	103	3.524
CENTAR	292	3.198
DESNO	97	3.213
Statistički značajne razlike među skupinama uz $p < 0,01$		lijevo > centar

Tablica 9. Motivi čovjekova postupanja prema živom svijetu s obzirom na fakultet

FAKULTETI	N=492	KOLIKO KORISTI (t. 2); F=6.035
Filozofski	137	1.868
Strojarski	138	2.362
KBF	98	2.010
PMF	54	1.981
Medicinski	65	2.230
Statistički značajne razlike među skupinama uz $p < 0,01$		FF < STR

Tvrđnju «Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko, koliko od njih ima koristi» s obzirom na *spol* značajno više podržavaju ispitanici muškog nego ženskog spola (tablica 7). Jedan od pristupa objašnjenju razlika između muških i ženskih ispitanika može biti teza da je muškarac – stjecajem povijesnih okolnosti – u zapadnoj kulturi nositelj instrumentalnih vrijednosti, više usmjeren na svijet rada i dublje u njemu pozicioniran, pa je tako motiviran korisnošću od susvijeta.

S obzirom na *pripadnost fakultetu* ovoj tvrdnji najmanje su skloni ispitanici Filozofskog fakulteta i PMF-a, a najviše Strojarskog, zatim Medicinskog pa tek KBF-a (tablica 9). Statistički se značajno najviše razlikuju dvije skupine: Možda je najprikladnije objašnjavati ovakvu sklonost obilježjima bića fakultetskog kurikulumu. Filozofski fakultet je humanistički usmjeren pa je logično da njegovi polaznici imaju relativno najmanje sklonosti za korisnost kao motiv brige o životinjama i biljkama, a prirodoslovno-matematički fakultet također razvija sklonost prema vrijednosti živoga svijeta. S druge pak strane Strojarski i Medicinski fakultet više su usmjereni na tehniku, odnosno čovjeka kao vrijednost a manje na vrijednost čovjekova susvijeta. Što se tiče KBF-a vjerojatno je edukacija po kojoj je čovjek «kruna» Božjeg stvaranja, odnosno tumačenje čovjekova položaja u prirodi, značajno utjecala na to da polaznici relativno više prihvaćaju ovu tvrdnju od Filozofskog ili Prirodoslovno-matematičkog fakulteta.

Glede tvrdnje «Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupati» utvrđene su značajne razlike s obzirom na *političko samopozicioniranje* ispitanika. re-

lativno su joj najviše skloni ispitanici politički «lijevo» orijentirani, a najmanje ispitanici političkog «centra» (tablica 8). Najveće značajne razlike utvrđene su između dviju skupina: skupine ispitanika «lijevo» i skupine «desno» orijentiranih. Lijevo orijentirani značajno više prihvaćaju navedeni tvrdnju.

IV. ZAKLJUČNO

Empirijskim istraživanjima odnosa čovjeka prema susvijetu, poglavito prema životinjama i biljkama, sociologija proširuje svoje istraživačko i spoznajno područje na ne samo aktualne, nego na dugoročne probleme suvremenog svijeta. Ovo istraživanje skroman je prilog počecima takvih istraživanja, koja u aktualnom smislu pridonose istraživanjima nekih aspekata identiteta socijalnih skupina i društva u cjelini.

U članku su elaborirana četiri pristupa koji označavaju način čovjekove brige za živi svijet: *etički, utilitarni, emotivni i situacijski*. Svaki od njih su u istraživanju zastupljeni samo jednom česticom, što uglavnom signira problem kojega bi u budućim istraživanjima trebalo konceptualno proširiti.

Rezultati su u članku kratko komentirani, pa se ovdje osvrćemo samo na elaboraciju glede postavljene tri hipoteze.

Prva hipoteza (H1) odnosila se na percepciju čovjekovih *motiva postupanja* sa živim svijetom, kojom se očekivalo da najviše ispitanika preferira etičke dužnosti a znatno manji broj ispitanika neke druge motive (korist, emocija, situacija). «Motivi» brige i postupanja prema živom svijetu bili su – kao i u slučaju «prava» vrsta na život – zastupljeni sa po jednom tvrdnjom o: (a) etičkoj dužnosti, (b) koristi, (c) emotivnosti i (d) situacije. Provjera ove hipoteze također se sastojala u analizi distribucija frekvencija. Rezultati pokazuju da 87,2% ispitanika «slaže se» da je čovjekova etička dužnost voditi brigu o biljkama i životinjama, 43,7% da prema njima treba «emotivno postupati, 35,0% prema «situaciji», a svega 8,9% da briga o životinjama i biljkama ovisi o koristi koju čovjek ima od njih. Istodobno se ne slaže 3,6% da je čovjekova etička dužnost, 76,2% da je motiv «korist», 22,5% da su motiv emocije i 34,5% da je motiv situacija (tablica 6). Ipak, u cjelini uzevši, rezultati idu u prilog potvrđivanju postavljene hipoteze.

Druga hipoteza (H2) odnosila se na povezanost između pojedinih varijabli i «motiva» i faktora četiriju instrumenata: «odgovornost za život», «biocentizam», «socijalnoekološke orijentacije» i «vjerovanje». Postavljene su četiri konkretne hipoteze (H2a – H2d). Rezultati njihove provjere prikazani su i komentirani u tablici 6, pa se ovdje posebno ne navode i ne komentiraju. Zaključno se može reći da sukladno općoj hipotezi (vidi metodološku napomenu) utvrđeno je da postoji značajno veće prihvaćanje «etičke dužnosti» i «emotivnosti» prema živom svijetu kod onih ispitanika koji značajno više prihvaćaju «odgovornost za sav život», «poštovanje života», «ekocentizam» i «alternativnu religioznost». Za razliku od njih, ispitanici koji

prihvaćaju «odgovornost samo za ljudski život», «antropocentrizam» (i «kršćansko vjerovanje») značajno više prihvaćaju da prema životinjama i biljkama čovjek treba postupati ovisno o tome koliko ima od njih koristi ili prema konkretnoj situaciji.

Treća hipoteza (H3) sadržavala je više konkretnih hipoteza ovisno o obilježju ispitanika. Primjenom analize varijance pokazalo se da razlike postoje samo na dvije tvrdnje: «Za život životinja i biljaka čovjek treba brinuti toliko, koliko od njih ima koristi» (t. 2) i «Prema životu životinja i biljaka čovjek treba emotivno postupati» (t. 3).

Od svih analiziranih obilježja ispitanika na motivu koristi značajnim su se pokazali samo spol i pripadnost fakultetu. Ovom motivu značajno su skloniji muškarci, ispitanici sa Strojarskog i medicinskog fakulteta. Najveće značajne razlike su između skupine muškaraca i žena, te između pripadnika Filozofskog i Strojarskog fakulteta. Žene i ispitanici s Filozofskog fakulteta značajno su manje skloni motivima koristi, odnosno reciprociteta: koliko koristi – toliko brige.

Emotivno motiviranim postupcima brige za životinje i biljke značajno su više skloni politički «lijevo» orijentirani ispitanici u odnosu na «desno» orijentirane ispitanike.

Dobiveni rezultati i analiza sugeriraju da se u budućem istraživanju nastoji proširiti krug «motiva» (primjerice, estetski) i da svaki «motiv» bude zastupljen putem zasebnog instrumenta od seta tvrdnji. Na taj će se način znatno preciznije moći istražiti čovjekov poticaj u brizi sa njegov susvijet.

LITERATURA

- Auer, A. (1984). **Umweltethik. Ein theologischer Beitrag zur ökologischen Diskussion.** Düsseldorf: Patmos.
- Armstrong, A. J. / Botzler, R. G. (1993). **Environmental Ethic. Divergence and Convergence.** New York at al: McGraw-Hill, Inc.
- Birnbacher, D. /Hrsg./. (1984). **Ökophilosophie.** Stuttgart: Reclam.
- Boff, L. (2000). **Ethik für eine neue Welt.** Düsseldorf: Patmos.
- Brackney, M. and McAndrew, F. T. (2001). Ecological Worldviews and Receptivity to Different Types of Arguments for Preserving Endangered Species. **The Journal of Environmental Education**, 33(1):17-20.
- Cifrić, I. (2005). Antropocentrična i biocentrična odgovornost za život. **Socijalna ekologija**, 14(3): 195-216.
- Cifrić, I. (2005a). Odgovornost za život u kontekstu bioetičkih pitanja. **Socijalna ekologija**, 14(4):295-326.
- Cifrić, I. (2006). Odnos prema životu. Kontekst biocentrične orijentacije. **Socijalna ekologija**, 15(1-2):43-79.

- Cifrić, I. (2006a). Bioetička ekumena. Potreba za orijentacijskim znanjem. **Socijalna ekologija**, 15(4):283-310.
- Clark, W. C. (1989). Managing Planet Earth. **Scientific American**, vol. 261, rujan.
- Common, M. / Stagl, S. (2005). **Ecological Economics. An Introduction**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čulig, B. (2005). Sociokulturna stajališta: narodi i vjere. Analiza hrvatske populacije. **Socijalna ekologija**, 14(1-2):137-153.
- Desjardins, J. H. (1993). **Environmental Ethics. An introduction to Environmental Philosophy**. Belmont (Cal.): Wadsworth Publishing Company.
- Devall, B. / Session, G. (1985). **Deep Ecology**. Layton (Utah): Gibbs M. Smith, Inc.
- Diamond, J. (2006). **Kolaps. Warum Gesellschaften überleben oder untergehen**. Frankfurt: Fischer.
- Eser, U. (1999). **Der Naturschutz und das Fremde**. Ökologische und normative Grundlagen der Umweltethik. Frankfurt; New York: Campus.
- Flitner, M. / Görg, Ch. / Heins, V. /Hrsg./ (1998). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen: Leske+Budrich.
- Forschner, M. (1998). **Über das Handeln im Einklang mit der Natur**. Grundlagen ethischer Verständigung. Darmstadt: Primus Verlag.
- Gehlen, A. (1986). Ka sistematici antropologije. U. Šarčević, A. /ur/. **Filozofija modernog doba**. Sarajevo: Veselin Masleša. Str. 38-90.
- Gehlen, A. (2005). **Čovjek. Njegova narav i njegov položaj u svijetu**. Zagreb: Breza.
- Geiger, M. (2006). **Kulturalni ekofeminizam**. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju F. F.
- Görg, Ch. (1999). **Gesellschaftliche Naturverhältnisse**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Görg, Ch. /Brand, U. /Hrsg/ (2002). **Mythen globalen Umweltmanagements. Rio+10 und die Sackgassen «nachhaltiger Entwicklung»**. Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Katz, E. /Light, A. / Rothenberg, D. (2000). **Beneath the Surface. Critical Essays in the Philosophy of Deep Ecology**. Cambridge (Mass); London: MIT Press.
- Kösters, W. (1993). **Ökologische Zivilisierung. Verhalten in der Umweltkrise**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Küng, H. (1992). **Projekt Weltwthos**. München; Zürich: Piper.
- Lévi-Stross, C. (1996). **Divlja misao**. Beograd: Nolit.
- Matulić, T. (2006). Ideja antropocentrizma u ozračju biocentričke paradigme. **Socijalna ekologija**, 15(1-2):23-41
- Matulić, T. (2006). **Vodič kroz bioetiku II**. Zagreb: Glas Koncila.

- Markus, T. (2006). **Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza**. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Meadows, D./Randers, J./Meadows, D. (2006). **Grenzen des Wachstums – das 30-Jahre update**. Stuttgart: Hirzel.
- Naess, A. (1989). **Ecology, Community and Lifestyle**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nikodem, K. (2005). Genetički inženjering i nova duhovnost. Smisao života i smrti u poslijeljudskom kontekstu. **Socijalna ekologija** 14 (3):171-193.
- Panikkar, R. (1996). Ökosophie, oder: der kosmotheandrische Umgang mit der Natur. In: Kessler, H. /Hrsg./ **Ökologisches Weltethos im Dialog der Kulturen und Religionen**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Plessner, H. (1981). **Stupnjevi organskog i čovjek. Uvod u filozofsku antropologiju**. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Radford Reuthher, R. (1992). **Gaia & Gott. Eine ökofeministische Theologie der Heilung der Erde**. Luzern: Exodus.
- Radin, F. (2005). Nacionalna vezanost i odnos prema Europi. U: Ilišin, V. /ur/. **Mladi Hrvatske i europska integracija**. Zagreb: IDIZ, str. 173-195.
- Renner, M. (1994). **Anatomie der Ressourcenkriege. Jahrbuch Ökologie 1995**. München: Beck. S.102-113.
- Rolston, H. (1988). **Environmental Ethics**. Philadelphia: Temple University Press.
- Scheffran, J. / Vogt, W. R. /Hrsg/ (1998). **Kampf um die Natur. Umweltzerstörung und die Lösung ökologischer Konflikte**. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Schellnhuber, H.-J. (1998). Globales Umweltmanagenent oder: Dr. Lovelock übernimmt Dr. Frankensteins Praxis. In: **Jahrbuch Ökologie 1999**. München: Beck.
- Supek, R. (1973). **Društvene predrasude**. Beograd: Radnička štampa.
- Valković, M. / Črpić, G. /Rimac, I. (1998). **Vjera i moral u Hrvatskoj**. Bogoslovska smotra, 68(4):483-513.
- Visković, N. (1996). **Životinja i čovjek**. Split: Književni krug.
- Visković, N. (2001). **Stablo i čovjek**. Zagreb: Antibarbarus.
- Zimmerman, J./Callicot, J. B./Warren, K./Klaver, I./Clark J. /eds/ (2005). **Environmental Philosophy. From Animal Rights to Radical Ecology**. New Jersey: Prentice Hall.

MOTIVES FOR MAN'S TREATING THE LIVING WORLD

Ivan Cifrić

Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Summary

In this text, the author is analysing the results of the empirical research about the motives that make people care and treat the living world. The research was conducted on a corresponding sample (N = 492; 2005) at five Faculties of the University of Zagreb. In the analysis there were used the univariate, bivariate and multivariate statistics techniques (componential analysis under the G- K criterion) as well as the variance analysis.

The motives for the man's care and treating the living world are concretized via four relations: ethics (duty), utilitarianism (utility), emotivity (emotion) and situationality (circumstance). When it comes to the motives of caring for the living world, 87.2% of the subjects prefer ethical duty, 43.7% prefer emotivity, 35 % like situationality most while 8.9% prefer utilitarianism.

A correlational analysis between the motives of the man's treating the flora and fauna on one hand and the factors set on the basis of «responsibility for living», «biocentrism», «socio-ecological orientations» and «belief» on the other hand, proved the following: the ethical attitude towards the flora and fauna was supported by the subjects who accept «taking responsibility for all kinds of life» and «respect for nature»; while people who accept «taking responsibility for human life only» and «anthropocentrism» are more likely to adopt the utilitarian and situational point of view (i.e. utility). Among observed people, those who accept «respecting life», «eco-centrism» and alternative religions are more likely to adopt emotivity as their motive for treating the flora and fauna.

The variance analysis has shown that the statistically considerable differences between the subject groups related to two claims only, based upon the gender and the faculty one is attending (utility) and political orientation (emotivity).

Key words: biocentrism, man's care for the living world, ethics towards animals, utilitarianism, belief, community

MOTIVE DES MENSCHLICHEN HANDELNS GEGENÜBER DER LEBENDIGEN WELT

Ivan Cifrić

Abteilung für Soziologie, Philosophische Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

Der Autor analysiert die Resultate der empirischen Untersuchung über die Motive der menschlichen Sorge und des menschlichen Handelns gegenüber der lebendigen Welt. Die Untersuchung wurde an einem adäquaten Muster (N=492; 2005) an fünf Fakultäten der Zagreber Universität durchgeführt. In der Behandlung wurden die Techniken der univarianten, bivarianten und multivarianten Statistik (Komponentenanalyse nach dem GK Kriterium) und die Varianzanalyse angewendet.

Die Motive der menschlichen Sorge und des Handelns gegenüber der lebendigen Natur wurden über vier Relationen konkretisiert: die Ethizität (Pflicht), die Utilitarität (Nutzen), die Emotivität (Gefühle) und die Situativität (Umstände). Als Motiv der Sorge um die lebende Welt bevorzugten 87,2% der Befragten die ethische Pflicht, 43,7% die Emotivität, 35,0% die Situativität und 8,9% die Utilitarität.

Die Korrelationsanalyse zwischen dem menschlichen Motio des Handelns den Tieren und Pflanzen gegenüber einerseits und den an Instrumenten der »Verantwortung für das Leben«, des »Biozentrismus«; der »sozialökologischen Orientierung« und des Glaubens andererseits festgestellten Faktoren hat folgendes gezeigt: das ethische Verhältnis zu den Tieren und Pflanzen zu akzeptieren sind die Befragten verhältnismäßig geneigter, die eher die Verantwortung für das ganze Leben und »Achtung vor der Natur« akzeptieren, dem utilitären und dem situativen Verhältnis sind relativ geneigter die Befragten, die die »Verantwortung nur für das menschliche Leben« und den »Anthropozentrismus« akzeptieren, dem emotiven geneigter sind die Befragten, die eher »das Respektieren des Lebens«, den »Ökozentrismus« und die Religiosität akzeptieren.

Durch die Varianzanalyse wurden statistisch relevante Unterschiede unter den Befragtengruppen nur an zwei Behauptungen hinsichtlich des Geschlechts und der Fakultätszugehörigkeit (Nutzen) und die politische Orientierung (Emotivität) festgestellt.

Schlüsselwörter: Biozentrismus, menschliche Sorge um die lebende Welt, Ethizität den Tieren gegenüber, Utilitarismus, Glaube, Lebensgemeinschaft